

CONSTRUCȚII CU INFINITIVUL / CONJUNCTIVUL ÎN DIALECTELE ROMÂNEȘTI SUD-DUNĂRENE

MĂDĂLINA SPĂTARU-PRALEA

INTRODUCERE

În lucrarea de față ne propunem să realizăm un inventar al tiparelor sintactice în care apar infinitivul lung cu valoare verbală și conjunctivul, în textele dialectale sud-dunărene. Suportul analizei îl constituie un corpus alcătuit din 300 de texte dialectale (câte o sută pentru fiecare dialect).

În cadrul dialectelor românești sud-dunărene, gradul de utilizare a infinitivului în raport cu conjunctivul este foarte diferit. Dacă în aromână și în meglenoromână, funcțiile infinitivului au fost preluate, în marea majoritate a situațiilor, de conjunctiv, în istroromână, infinitivul este încă activ, nefiind înlocuit aproape niciodată prin propoziții subordonate (Sandfeld 1930: 179).

Și în **aromână** și în **meglenoromână**, infinitivul apare numai cu formă lungă, moștenită din latină, și are următoarea structură morfematică: **radical** + **sufix** (specific fiecărei clase de verbe) + sufixul de infinitiv (*-re* în aromână și *-ri* în meglenoromână)¹. În **meglenoromână**, apare însă înregistrat și infinitivul scurt, folosit cu valoare stilistică².

Conjunctivul care înlocuiește infinitivul este alcătuit din marca *să* (< lat. *si*, același cu dr. *să*) cu realizările sale fonetice (*si*, *s-*, *z-*) și verbul conjugat. În interiorul grupului, apar inserate cliticile pronominale și adverbul de negație³.

În **istroromână**, infinitivul apare numai cu formă scurtă (ca în dacoromână) și, spre deosebire de infinitivul scurt dacoromân, el nu are marcă specifică. Cunoaște, însă, și formă lungă, substantivală⁴.

¹ Pentru detalii, vezi Caragiu-Marioțeanu *et alii* 1977: 189, 208.

² Atanasov 1976: 138; 2002: 228.

³ Caragiu-Marioțeanu *et alii* 1977: 225.

⁴ *Ibidem*: 226.

I. CONSTRUCȚII CU INFINITIV ȘI CONJUNCTIV ÎN AROMÂNĂ ȘI MEGLENOROMÂNĂ

În **aromână** și **meglenoromână**, infinitivul lung cu valoare verbală apare într-un număr limitat de situații, în locul lui fiind preferat conjunctivul.

1. CONSTRUCȚII CU INFINITIV ȘI CONJUNCTIV ÎN AROMÂNĂ

Infinitivul apare alături de conjunctiv în următoarele contexte sintactice: a) după verbe modale ca: *va*, *lipseaște*, *trebuie*, după verbe care arată mișcarea ca *es*⁵ (a ieși), *nergu* (merg), *mi duc*⁵ (mă duc), *yin*⁵ (vânez) și după *ună* cu valoare adverbială. Ilustrăm, în continuare, fiecare dintre cele trei contexte sintactice cu exemple preluate din corpus.

1.1. V_{modal} (*va*, *lipseaște*, *trebuie*) + Infinitiv lung / Conjunctiv

- (1) *Va scriare* ună carte a văsil' elui (Capidan 1932: 548)
(*Trebuie să scrii* o scrisoare împăratului)
- (2) Căplu di yumar nu *va lăre*⁵ (Papahagi 1963: 616)
(Capul unui măgar *nu trebuie să fie spălat / spălat*)
- (3) *Lipseaști mutrire* gine ca s-nu s-facă ma laiu (Capidan, *op.cit.*: 548)
(*Trebuie să fie îngrijit / îngrijit* ca să nu ajungă mai rău)

După aceste verbe, în locul infinitivului lung apare conjunctivul.

- (4) Aclo *va și strid* dip așalea (BA: 22 / 13)
(Acolo *trebuie să strigi* foarte încet)
- (5) *Lipseaști să-ñi daș* ună ñile de groși (Ibidem: 38 / 7)
(*Trebuie să-mi dați* o mie de groși)

În aromâna actuală din Dobrogea, alături de operatorii modali *va* și *lipseaști* mai apare înregistrat și verbul *trebuie* pătruns din dacoromână. Acest verb apare combinat numai cu conjunctivul, ca în dacoromână.

- (6) *Trebuia s-^hibâ cętățean gręc*⁵ // (Saramandu 2005: 15 / 66)
(*Trebuia să fie cetățean grec*)

1.2. V de mișcare + Infinitiv lung / Conjunctiv

În acest caz, infinitivul, respectiv, conjunctivul are valoare finală.

- (7) Năse l' căftară s-easă a *priimnare* singure (Ibidem: 76 / 13)
(Ele îi cerură să iasă să se plimbe singure / la plimbare singure)

⁵ B. D. Joseph (2009 / [1983]: 175) și O. Tomić 2006: 559 susțin că verbul *lăre* are valoare verbală în această situație, deși T. Papahagi (1963: 616) îi atribuie valoare nominală.

- (8) vru z-ducă *avinare* (Ibidem: 38 / 15)
 (Vrea să meargă / să se ducă să vâneze)
- (9) Că voi s-mi duc *avinare* (Ibidem: 77 / 52)
 (Fiindcă vreau să merg să vânez)

Și în acest caz, în locul infinitivului poate apărea conjunctivul.

- (10) Đkiseá ca s-neágă s -l' a nveásta (Saramandu 2005: 35 / 322)
 (Se pregătea să meargă să ia nevasta)
- (11) γIn mırılı (...) / (...) // s-anrăpseáscă tihe-a fćórlui (Ibidem: 20 / 139)
 (Vin ursitoarele și scriu a treia seară; vin să scrie soarta băiatului)

În aromâna actuală, după verbele de mișcare nu apare înregistrat infinitivul lung cu valoare verbală, ci numai conjunctivul.

- (12) Z vă spun cum mi isusii // căra vıniră s-mi *isuseáscă* (Ibidem: 17)
 (Să vă spun // veniră să mă)

1.3. *ună* + Infinitiv lung

- (13) Feată *ună videari* țe-l feațe și-l cădu tu inimă (BA)
 (Fata cu o singură privire i-a căzut dragă)

2. CONSTRUCȚII ÎN CARE ESTE SELECTAT NUMAI CONJUNCTIVUL

Conjunctivul apare selectat în următoarele tipare sintactice: după verbele modale *pot^u* (a putea)⁶ și *voiu* (a vrea). Ilustrăm, prin exemple extrase din corpus, cele două contexte.

2.1. V_{modal} *pot^u* + Conjunctiv

- (14) *Po-s-o-aláș ... / s-u țáni j'* doáu ș-tréi luń (Saramandu *op. cit.*: 20 / 149)
 (Poți s-o lași s-o ții și două și trei luni)
- (15) *puteá s- neág ẽ -ună stămíní* (Ibidem: 10 / 332)
 (Putea să meargă și o săptămână)
- (16) Și ... *nu puteám ta s-mi scol^u* (Ibidem: 30 / 332)
 (Și nu mă puteam ridica / nu puteam să mă ridic).

2.2. V_{modal} *voiu* + Conjunctiv

- (17) Cára z *ı vrei s-le- adárⁱ* cu cașu (Ibidem: 15 / 146)
 (Dacă vrei să le faci cu brânză)

⁶ Caragiu-Marioțeanu *et alii* 1977: 209.

3. CONSTRUCȚII CU INFINITIV ȘI CONJUNCTIV ÎN MEGLENOROMÂNĂ

În **meglenoromână**, aparițiile infinitivului lung cu valoare verbală se limitează la combinarea cu verbele modale *puteari* (a putea)⁷ și *țireari* sau *trăbuiiri* (trebuie)⁸ folosite cu valoare personală / impersonală. În locul infinitivului este întâlnit, de cele mai multe ori, conjunctivul. Ilustrăm, prin exemple, cele două tipare sintactice.

3.1. V_{modal} *puteari* + Infinitiv / Conjunctiv

Redăm, în continuare, câteva exemple care ilustrează ocurența infinitivului, respectiv, a conjunctivului în raport cu verbul modal *puteari*.

- (18) Eu *nu vă pot spūniri* cum jūnșu uā. (Atanasov 2002: 274)
(Eu nu vă pot spune cum am ajuns aici)
- (19) Si⁹ *putea ārāri* și cu cal' (Ibidem: 371)
(Se putea ara și cu cal)
- (20) Zidirea si fāțeā ān runcū tri *si poatā treāțiri* focu prin rāp. (Ibidem: 351)
(Zidul se făcea rar ca să poată trece focul printre pietre)
- (21) Si *poate duțiri* (Ibidem: 355)
(Se poate duce)
- (22) s- lā *poati dari* (Ibidem: 337)
(să-l poată da)
- (23) dīntru iāl *nu pot ișiri* din cāsā (Ibidem: 270)
(din cauza lui nu pot ieși din casă).

Din punct de vedere sintactic, construcția *puteari* + *infinitiv* prezintă următoarele particularități:

➤ plasarea cliticelor propnominale personale de acuzativ / dativ (*lă, vă*) și a celor reflexive (*si*) înaintea modalului *puteari*; marca de negație (*nu*) este plasată, de asemenea, înaintea operatorului modal *puteari*;

➤ folosirea modalului *puteari* cu **valoare personală**, ca în (18), (21)–(23), sau **impersonală** / reflexiv-impersonală, ca în (19);

➤ manifestarea controlului obligatoriu din partea regentului asupra subiectului infinitivului în cadrul grupului *Verb + Infinitiv* din (18); subiectul neexprimat al infinitivului este controlat de subiectul exprimat al verbului principal (*puteari*); cele două subiecte sunt coreferențiale, ceea ce atrage obligativitatea exprimării subiectului numai o singură dată¹⁰.

⁷ Th. Capidan (1925: 169, § 117) înregistrează un singur tipar sintactic în care poate fi actualizat infinitivul cu valoare verbală: „după verbul *puteari* precedat sau nu de o negațiune, urmează aproape întotdeauna infinitivul”.

⁸ Tiparul *țireari* / *trăbuiiri* + *infinitiv lung* a fost înregistrat și discutat în Atanasov 1976: 144–145; idem 2002: 229.

⁹ În acest exemplu, *puteari* este folosit cu formă reflexiv-impersonală.

¹⁰ Tiparul prezintă aceleași particularități sintactice cu cel din dacoromână. Să se compare cu: Eu, nu vă pot (PRO) spune cum am ajuns aici.

Infinitivul lung poate fi înlocuit prin conjunctiv¹¹, fără însă a atrage modificări de natură semantică a frazei.

- (24) *Nu puteám s- mi tăiéș* (Atanasov 2002: 394)
(Nu puteam să-mi țin secretul)
- (25) *Nu puot s-ou lăfěscă dirép* (*Ibidem*: 399)
Nu pot să o [n.n. limba] vorbească)
- (26) *Díntru tíni nu putúu si júngu* la timp (*Ibidem*: 270)
(Din cauza ta nu am ajuns la timp).

3.2. V_{modal} țireari¹² / trăbuiri + infinitiv / conjunctiv

Cităm, în continuare, câteva exemple care ilustrează apariția infinitivului, respectiv posibilitatea înlocuirii acestuia prin conjunctiv (29)–(31), după verbul modal țireari / trăbuiri.

- (27) *Țeari săpari via* (Atanasov 1976: 145)
(Trebuie săpată via)
- (28) *Țeari miturari arghea* (*Ibidem*)
(Trebuie măturată curtea)
- (29) *Țeári să –lărám ágru* (*Ibidem*: 273)
(Trebuie să arăm ogorul)
- (30) *Și iăl trubăia si mancă lápti...* (*Ibidem*: 353)
(Și el trebuia să mănânce lapte)
- (31) *Țirea si áibă mlăzničár cári s-li páscă cáprili...* (*Ibidem*)
(Trebuia să aibă un păcurar care să le pască oile)

În urma analizei celor 100 de texte meglenoromâne, am identificat 12 situații în care după modalele țireari și trăbuiri apare selectat infinitivul și 28 de contexte în care acesta este substituit prin conjunctiv. Folosirea preponderentă a conjunctivului, în raport cu infinitivul, apropie meglenoromâna de aromână (v. supra 1.1.)

4. Construcții în care apare selectat numai conjunctivul

4.1. V_{modal} vreari + conjunctiv

După modalul vreari apare selectat numai conjunctivul.

- (32) *Cári vrea să mánăncă*, si șadă la măsă (Atanasov, *op. cit.*: 273)
(Care vrea să mănânce, se șadă la masă).

¹¹ El este introdus prin marca *se* (< lat. *si*, același cu dr. *să*) cu realizările sale condiționate fonetic *si, să, sí, s-, z-, j* (Capidan 1925: 116; Caragiu-Marioțeanu *et alii* 1977: 188, Atanasov, *op. cit.*: 248–251, Tomić 2006: 541).

¹² Folosit cu valoare impersonală, verbul țireari are valoarea semantică a verbului trăbuiri.

II. CONSTRUCȚII CU INFINITIV SCURT ÎN ISTROROMÂNĂ

În **istroromână**, infinitivul apare actualizat în următoarele contexte sintactice: a) după verbe modale ca *puteț* (a putea) sau *treba* (trebuie) folosit impersonal; b) după verbul *vrę* (a vrea); c) după verbe cu operator copulativ *fi* (a fi) urmat de un substantiv sau un adjectiv; după verbe de mișcare ca *męre* (a merge) cu valoare finală¹³. Redăm, în continuare, fiecare dintre cele trei contexte sintactice cu exemple extrase din corpusul analizat.

1. V_{modal} *puteț* + infinitiv scurt

- (33) Uătez *nu puten męre* cășe. (Cantemir 1959: 5, *apud* Sârbu & Frățilă 1998: 27)
(Astăzi *nu putem merge* acasă)
- (34) Și *pótu púre* ábe bičvi și postolițe (Sârbu & Frățilă, *op.cit.*: 178)
(Și *pot pune* ciorapi albi și pantofiori)
- (35) *N-a putut* pre pițore *stă* (Caragiu-Marioțeanu 1975: 207)
(*N-a putut* *sta* pe picioare)
- (36) *Nu poc ámna* (Sârbu & Frățilă, *op. cit.*: 124)
(*Nu pot merge*)
- (37) Și de-atúnča *vıșe nu pot mánca*. (*Ibidem*: 95)
(Și de atunci *nu pot mânca* mai mult)

În toate exemplele, subiectul verbului *a putea* este coreferențial cu subiectul infinitivului.

În primele 100 de texte din antologia Sârbu & Frățilă, am identificat 46 de situații în care verbul modal *puteț* selectează infinitivul și nicio situație în care acesta selectează conjunctivul.

2. V_{modal} *treba* + Infinitiv scurt

- (38) E și ačele *tręba učide!* (Sârbu & Frățilă, *op. cit.*: 87)
(Și acelea trebuie să fie omorâte / omorâte!)

Și în cazul verbului *treba*, am remarcat aceeași tendință. În cele 100 de texte analizate, am înregistrat situații în care apare numai infinitivul.

3. V_{modal} *vrę, vol'i* + Infinitiv scurt:

Exemplele (49) și (50) ilustrează tiparul în care verbul *a vrea* apare urmat de un infinitiv scurt.

- (39) *Ma nu ni volés męre* (*Ibidem*: 176)
(Dar eu nici *nu vreau să merg*)
- (40) *Nu m-ă vrut ničúr luá* (*Ibidem*: 46)
(Nimeni *n-a vrut să mă ia* în gazdă)

¹³ Caragiu-Marioțeanu *et. alii* 1977: 226.

În cele 100 de texte analizate, am identificat 35 de exemple în care după verbul *vrę* (a vrea) apare selectat infinitivul și 10 situații după echivalentul său, *vol'i*. Astfel, istroromâna se deosebește de aromână (v. *Supra* 2.2.) și de meglenoromână (v. *Supra* 4.1.), unde după verbe care exprimă dorința / voința apare numai conjunctivul.

4. V_{operator copulativ} *a fi* + *substantiv* nume predicativ + **Infinitiv scurt**

- (41) *L'ei a fost rușire spure.* (Cantemir 1959: 92)
(I-a fost rușine să spună)

Redăm printr-un exemplu și ultimul tipar sintactic în care este actualizat infinitivul scurt.

5. V de mișcare + **Infinitiv scurt**

- (42) *Părvile... a mes sluji.* (*Ibidem*: 127)
(Primul a mers să lucreze).

Concluzii. Folosirea extrem de limitată a infinitivului lung cu valoare verbală în aromână și limitată în meglenoromână a fost explicată pe baza influenței exercitate de limba greacă (în cazul aromânei) și a limbilor greacă și macedoneană, în cazul meglenoromânei (Atanasov 2002: 229).

Vitalitatea infinitivului din istroromână a fost explicată atât prin cauze interne ale sistemului limbii române, și anume faptul că istroromâna s-a desprins de dacoromână relativ târziu, secolul al XIII-lea, cât și prin influențe externe exercitate de limbile croată și italiană (Joseph 2009 [1983]: 177–178).

SURSE

Atanasov 2002	– Petar Atanasov, <i>Meglenoromâna astăzi</i> , București, Editura Academiei Române.
BA	– <i>Basme aromâne</i> , București, 1905.
Cantemir 1959	– Traian Cantemir, <i>Texte istroromâne</i> , București, Editura Academiei Române.
Saramandu 2005	– Nicolae Saramandu, <i>Structura aromânei actuale. Graiurile din Dobrogea. Texte dialectale</i> , București, Editura Academiei Române.
Sârbu & Frățilă	– Richard Sârbu, Vasile Frățilă, <i>Dialectul istroromân. Texte și glosar</i> , Timișoara, Editura Amarcord, 1998.

BIBLIOGRAFIE

Atanasov 1976	– P. Atanasov, <i>Infinitivul meglenoromân</i> , în SCL, XXVII, nr. 2, p. 137–150.
Capidan 1932	– Th. Capidan, <i>Aromânii – Dialectul aromân: studiu lingvistic</i> , București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statutului, Impremeria Națională.

- Caragiu-Marioțeanu 1975 – *Compendiu de dialectologie (nord și sud-dunăreană)*, București, Editura Științifică și Pedagogică.
- Caragiu-Marioțeanu *et alii* 1977 – M. Caragiu-Marioțeanu, Ș. Giosu, L. Ionescu-Ruxăndoiu, R. Todoran, *Dialectologie română*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Joseph 2009 / [1983] – B.D. Joseph, *The Synchrony and Diachrony of the Balkan Infinitive. A study in areal, general, and historical linguistics*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Papahagi 1963 – Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân: general și etimologic*, București, Editura Academiei Române.
- Tomić 2006 – O. Tomić, *Balkan Sprachbund Morpho-syntactic features*, Dordrecht, Springer.
- Sandfeld 1930 / [1926]: – Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, Paris: Champion [*Balkanofilologie*, Copenhaga, 1926].

CONSTRUCTIONS WITH INFINITIVE / SUBJUNCTIVE IN THE ROMANIAN DIALECTS FROM THE SOUTH OF THE DANUBE

ABSTRACT

In this article we try to examine the distribution of infinitive constructions in comparison with finite complement clauses romanian dialects (Aromanian, Megleno-romanian and Istro-romanian). The results of our analysis (based on a large corpus data, 300 of dialectal sample texts) indicate the fact that only the dialect of Romanian most removed from the Balkans, *i.e.* Istroromanian, has the infinitive to a wide extent, and that the infinitive is absent from Central Balkan Romanian, *i.e.* Aromanian and Meglenoromanian. These observations confirm the traditional view concerning the loss of the infinitive as a Balkan feature.

Universitatea din București
Facultatea de Litere